

Małgorzata Wrońska

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Propozycja nowego wykorzystania badań poligraficznych

Badania poligraficzne wykorzystywane są zarówno w śledztwie kryminalnym, jak i w sprawach kadrowych służb specjalnych oraz w biznesie prywatnym. Coraz większą popularnością cieszą się również badania w tzw. sprawach rodzinnych (nazywane również „rozwodowymi”, „przedmażeńskimi”).

W Polsce stosowanie poligrafu w śledztwie regulują przepisy Kodeksu Postępowania Karnego (głównie art. 192 a, 199 a), mówiące, że może być on wykorzystany do eliminacji osób z kręgu podejrzanych lub ustalenia wartości dowodowej poszczególnych śladów. Badanie ma status ekspertyzy i jest wykonywane przez biegłego¹. Można je stosować „w ramach dochodzenia w niezbędnym zakresie na podstawie art. 308 KPK”². W niektórych krajach badania poligraficzne dopuszczalne są na etapie śledztwa, jednak nie mogą już stanowić dowodu w sądzie.

Jak wspomniano wcześniej, badania poligraficzne stosowane są w Polsce także przy badaniu kandydatów do służby w Policji³, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁴, Centralnego Biura Antykorupcyjnego⁵, Służby Wywiadu Wojskowego oraz Służby Kontrwywiadu Wojskowego⁶; fakultatywnie w celu

¹ J. Konieczny, *Badania poligraficzne – podręcznik dla zawodowców*, s. 31, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

² J. Widacki, *Sytuacja prawna badań poligraficznych po ostatniej nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 243.

³ Art. 35 a ust. 1 ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku (Dz. U. z 2011, nr 287, poz. 1687).

⁴ Art. 46 ust. 2 ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego z dnia 24 maja 2002 roku (Dz. U. z 2002 r., nr 74, poz. 676).

⁵ Art. 50 ust. 2 ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym z dnia 23 czerwca 2006 (Dz. U. z 2006, nr 104, poz. 708).

⁶ Art. 47. ustawy z dnia 9 czerwca 2006 o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, par. 9 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej dnia 26 lipca 2006 r. w sprawie postępowania kwalifikacyjnego wobec żołnierzy ubiegających się o wyznaczenie na sta-

sprawdzenia ich specjalnych predyspozycji do służby na określonych stanowiskach lub w jednostkach organizacyjnych. W wymienionych ustawach badanie poligraficzne zostało określone mianem badania psychofizjologicznego (tylko w ustawie o CBA poligraf jest wymieniony *expressis verbis*) i wykorzystywane bywa nie tylko w procesie rekrutacyjnym, ale także w ramach okresowej kontroli lojalności czy do ustalenia sprawców konkretnych zdarzeń⁷; podobne zastosowanie jak w służbach ma poligraf również w biznesie prywatnym. W polskim Kodeksie Pracy braku jest zarówno zakazu stosowania badań poligraficznych, w stosunku do pracowników lub kandydatów do pracy, jak i podstawy prawnej do prowadzenia takich badań. Stan taki przyczynia się do powstania skrajnych opinii dotyczących ich legalności. Brak uregulowań prawnych, odnoszących się także do kwalifikacji ekspertów, doprowadził do „dzikiego” rozwoju nowych zastosowań badań poligraficznych nie tylko w biznesie prywatnym, ale również w sprawach rodzinnych, nazywanych przez osoby je wykonujące, „przedmażeńskimi” oraz „przedrozwodowymi”. Głównym problemem związanym z tego typu usługami jest fakt, iż w większości są one przeprowadzane przez osoby nieposiadające odpowiednich kwalifikacji co z jednej strony może spowodować szkody społeczne, wyrządzając osobom badanym krzywdę, sprowadzającą się do konsekwencji, wynikających z błędnego wyniku badań, z drugiej – kompromituje same badania poligraficzne. W internecie można bez trudu odnaleźć polskie firmy, oferujące swoje usługi w sektorze „rodzinny”.

Stosunkowo nowym obszarem badań poligraficznych są badania osób skazanych za przestępstwa seksualne, w celu sprawdzenia postępów w terapii i resocjalizacji. Ten obszar jak dotąd jest w Polsce nieznanym. Warto zauważyć, że badania w tym zakresie prowadzone są także w takich krajach, które, jak np. Wielka Brytania, nie dopuszczają badań poligraficznych w śledztwie.

Pierwsze opisane badanie poligraficzne osoby skazanej za przestępstwa seksualne zostało przeprowadzone w latach 70. Dwóch sędziów, niezależnie od siebie zleciło badania poligraficzne w celu kontroli zachowań skazanego podczas realizacji środków probacyjnych oraz w celu ewentualnej modyfikacji terapii⁸. Następnie T. Teuscher przeprowadził badania osób skazanych za przestępstwa seksualne, będących na warunkowym zwolnieniu z odbywania

nowiska służbowe w Służbie Wywiadu Wojskowego, par. 9 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 26 lipca 2006 roku w sprawie postępowania kwalifikacyjnego wobec żołnierzy ubiegających się o wyznaczenie na stanowiska służbowe w Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz par. 9 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 26 lipca 2006 roku w sprawie postępowanie kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Służbie Kontrwywiadu Wojskowego,

⁷ J. Konieczny, *op. cit.*, s. 31.

⁸ S. Abrams, J.B. Abrams, *Polygraph Testing of the Pedophile*, Ryan Gwinner Press, Portland, OR 1993.

kary pozbawienia wolności. To badanie pozwoliło sformułować tezę, że badanie poligraficzne może służyć również jako środek odstrasający od recydywy, gdyż ze 117 osób (badanych regularnie), sześćdziesięciu udało się przejść okres próby, który wynosił u wszystkich ponad 4 lata. Stwierdził on również, że przeprowadzanie badań poligraficznych, jest bardziej opłacalne finansowo niż wszczynanie kolejnych procesów karnych⁹. Badania poligraficzne stały się narzędziem pomagającym w kontroli osadzonych oraz w redukcji populacji więziennej. Służą one również do sprawdzenia, czy skazani powstrzymują się od zachowań zakazanych im przez terapeutę (tzw. zachowania ryzykowne) np. osadzeni skazani za zgwałcenie powinni eliminować ze swych fantazji erotycznych akty przemocy .

Wykorzystanie badań poligraficznych *stricto* w sprawach sprawców przestępstw seksualnych zapoczątkował psycholog i amerykański poligrafer Abrams w 1973 roku w stanie Oregon. Uznał on, że badanie to będzie dobrym narzędziem nadzorującym skazanych, a ponadto, pozwoli poznać ich seksualne skłonności, nieujawnione w śledztwie (informacje takie pomagały w tworzeniu programu terapeutycznego, który obejmował zagadnienia, wymagające terapii, a niebędące przyczyną skazania).

Pierwszy, formalny program badań poligraficznych sprawców przestępstw seksualnych powstał w 1991 roku w północno-zachodniej części Stanów Zjednoczonych¹⁰. Do tego czasu badania te były wykonywane sporadycznie, najczęściej *ad hoc*. Niedługo później w Colorado powstał specjalny program resocjalizujący, mający łączyć terapię ze środkami probacyjnymi, wspomaganymi badaniami poligraficznymi. Z czasem zaczęły one być włączane w terapie i systemy resocjalizacji. Znany psycholog amerykański, badacz psychopatii David Lykken twierdził, że okresowe badanie poligraficzne, może być pożądanym środkiem „odstrasającym od recydywy”¹¹.

Badanie oskarżonego przed skazaniem budzi w niektórych krajach kontrowersje. Sporna sytuacja zmienia się, kiedy oskarżony zostaje skazany i osadzony w zakładzie karnym. Wtedy to, wynik badania jest już bez znaczenia dla uznania osoby winną zarzucanego jej czynu. Przydatność przeprowadzania badań poligraficznych osób skazanych pokazuje np. praktyka brytyjska, gdzie zaakceptowano propozycję okresowego badania poligraficznego sprawców przestępstw seksualnych w ramach kontroli stosowania się do wymogów środków probacyjnych (np. osoby skazane za czyny pedofilskie mają zazwyczaj zakaz przebywania w miejscach, gdzie znajduje się duża liczba dzieci np. place zabaw, okolice przedszkoli).

⁹ *The Use of the Polygraph in Assessing, Treating and Supervising Sex Offenders: A Practitioner's Guide*, red. D.T. Wilcox, Wiley-Blackwell Publishing, Chichester 2009, s. 42.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

Praktyka ta potwierdza, że badania poligraficzne dają również możliwość kontroli skuteczności terapii oraz jej prawidłowe ukierunkowanie.

Do tej pory opracowano cztery główne pola wykorzystania badań poligraficznych osób skazanych za popełnienie przestępstw na tle seksualnych. Są to: badanie przeszłości seksualnej (*The Sexual History Disclosure*), badanie monitorujące występowanie zachowań ryzykownych (*Monitoring*), badanie podtrzymujące środki probacyjne (*Maintenance Polygraph Examination*) oraz badanie konkretnego zagadnienia (*Specific Issue Testing*). Poniżej zostaną one omówione:

Badanie przeszłości seksualnej (*The Sexual History Disclosure*) ma na celu ustalenie nieujawnionych dotąd przez sprawcę jego wcześniejszych zachowań seksualnych (również tych zabronionych przez ustawę pod groźbą kary) oraz ukierunkowania popędu seksualnego. Informacje powzięte z tego badania pozwalają na ewentualne skorygowanie procesu terapeutycznego, tym samym zmniejszając ryzyko recydywy¹². Można wyobrazić sobie sytuację, kiedy oskarżony zostaje skazany np. za zgwałcenie, wtedy program jego terapii skupia się głównie na tymże czynie. Gdyby tymczasem podczas badania poligraficznego, mającego na celu odkrycie jego przeszłości seksualnej oraz ukierunkowania popędu seksualnego, badany reagował na zagadnienia dotyczące np. pedofilii lub zoofilii – jego terapia mogłaby od razu działać w kierunku wykrytych zaburzeń.

W celu ustalenia zachowań wysokiego ryzyka, dla konkretnego sprawcy, niezbędne są informacje odnośnie jego wcześniejszego działania, wybieranych ofiarach, fantazjach towarzyszących masturbacji lub stosunkom seksualnym¹³. Ten rodzaj badania pozwala na uzyskanie niezbędnych danych. Informacje te są bardzo przydatne do oceny prawdopodobieństwa recydywy oraz mogą być bardzo ważną pomocą przy kolejnych śledztwach, np. kiedy sprawca odbył już karę pozbawienia wolności, zostało popełnione przestępstwo, a policja jest w stanie określić tylko *modus operandi* sprawcy. Badanie to nie ma na celu odkrycia danych personalnych ofiar¹⁴.

Badanie konkretnego zagadnienia (*Specific Issue Testing*) pozwala na wyjaśnienie przebiegu zdarzeń, w których uczestnictwie osadzony zaprzecza. Terapeuci pracujący ze sprawcami przestępstw seksualnych wyróżniają cztery typy negacji podczas, których sprawcy:

1. zaprzeczają całemu zdarzeniu, a jeśli przyznają, że dane zdarzenie mogło mieć miejsce, to oni w nim nie uczestniczyli,

¹² *The Use of the Polygraph...*, *op. cit.*, s. 74.

¹³ *Ibidem*, s. 75.

¹⁴ „Research Overview: Post Conviction Sex Offender Polygraph Testing”, New Mexico Sex Offender Management Board, 2004, s. 9, dostępne: 6.06.2010.

2. próbują umniejszyć swój udział, usprawiedliwiają lub bagatelizują sprawę. Często winą obarczają alkohol lub narkotyki,
3. zrzucają winę na ofiarę, twierdząc, że zainicjowała ona zbliżenie, które było podstawą wszczęcia postępowania,
4. twierdzą, że ich zachowanie zostało źle odebrane, iż wcale nie miało charakteru seksualnego, a w trakcie jego trwania ofiara nie sprzeciwiała się działaniu sprawcy.

Dodatkowo terapeuci zauważyli, że wraz ze wzrostem akceptacji i przyznania się przed samym sobą do faktu, że to osadzony jest sprawcą, i że za ten czyn został skazany, wzrasta bagatelizowanie skutków dla samej ofiary. Badanie poligraficzne przeprowadza się zwłaszcza przy pierwszych zaprzeczeniach sprawcy, których pokonanie jest bardzo istotne zanim rozpocznie się terapię. Często już samo przeprowadzenie tego testu, spełnia rolę terapii w bardzo wczesnym jej okresie.

Badanie „Podtrzymujące” (środki probacyjne) (*Maintenance Polygraph Examination*) jest badaniem wykonywanym głównie w czasie, kiedy skazany przechodzi środki probacyjne. Jego celem jest kontrola, czy sprawca nie podejmuje zachowań ryzykownych oraz, czy stosuje się do zaleceń sądu i terapeuty. Podczas terapii ustalane są zachowania wysokiego ryzyka np.: zbliżanie się do miejsc, gdzie bawią się dzieci, nadużywanie alkoholu i narkotyków, fantazje seksualne dotyczące zgwałcenia itp. To właśnie one w dużej mierze są podstawą badania. Oczywiście, dzięki badaniu poligraficznemu nie jesteśmy w stanie przewidzieć przyszłości, ale ułatwia ono ocenę ryzyka powrotu do przestępstwa, za które osadzony został skazany.

Badanie Monitorujące Zachowania Ryzykowne (*Monitorinig Polygraph Examination*) podczas środków probacyjnych skupia się tylko i wyłącznie na kontroli warunków, pod jakimi skazany może kontynuować probację. Jak wiadomo, okres próby skazanego jest czasem podczas, którego może dojść nie tylko do zachowań ryzykownych (zakazanych przez terapeutę), ale również do recydywy lub popełnienia innego przestępstwa. Jest on podobny do badania wyjaśniającego konkretne zagadnienia. Jeśli pojawi się podejrzenie, że sprawca dokonuje zachowań dla niego niewskazanych lub popełnia kolejne przestępstwa, badanie skupi się tylko na tej kwestii kwestii.

W Stanie Idaho przeprowadzono badanie na 60-osobowej grupie sprawców przestępstw seksualnych w wieku dojrzewania, z których wynikało, że przy włączeniu badań poligraficznych do programu terapeutycznego, badany przyznawał się do średnio pięciokrotnie większej liczby ofiar (w porównaniu z liczbą zawartą w aktach). Ponadto zauważalnie spadła liczba twierdzeń, ja-

koby sprawca był molestowany seksualnie w dzieciństwie z 83 do 17 procent, a więc przestano fałszywie usprawiedliwiać swój czyn traumą z dzieciństwa.

W Teksasie wprowadzono wykaz przestępstw seksualnych, za których skazanie młodocianego wiązało się z badaniem poligraficznym w czasie terapii¹⁵. Colorado Sex Management Board wprowadziło w 2002 roku ściśle instrukcje dotyczące wieku badanego. Przy sprawcach młodszych niż 14 lat (tj. 12 i 13 lat) może być przeprowadzone badanie, pod warunkiem, że komisja złożona z ekspertów różnych specjalności orzecze, że badanie może przynieść oczekiwane rezultaty. Ten sam dokument wprowadza szczegółowe wytyczne dotyczące każdego rodzaju testu w przypadku badania małoletniego sprawcy¹⁶.

Według standardów amerykańskich badania poligraficzne sprawców przestępstw seksualnych mogą prowadzić, tylko eksperci, którzy są certyfikowani przez American Polygraph Assotiation (APA) oraz przeszli odpowiednie szkolenie. Związani są oni nie tylko przepisami obowiązującego prawa, ale również przepisami kodeksu etyki utworzonej przez APA.

Dwadzieścia osiem amerykańskich stanów ustaliło własne obostrzenia dotyczące ekspertów pracujących ze sprawcami przestępstw seksualnych. Wymagają one ciągłego szkolenia się (np. w Illinois przeprowadzane są szkolenia z konstruowania testów w przypadku, gdy badany nie włada biegle angielskim), przeprowadzenia konkretnej liczby badań w każdym roku, wraz z koniecznością wysyłania do odpowiednich organizacji rezultatu badań i wymaganej dokumentacji.

Badanie poligraficzne okazuje się bardzo dobrym narzędziem sprawdzającym skuteczność terapii skazanego. Daje możliwość uzyskania zweryfikowanych danych, takich które w zwykłym raportowaniu nie zawsze można uznać za prawdziwe. Nie mając prawdziwych danych dotyczących zachowania się sprawców przestępstw seksualnych, zarówno przed jak i po skazaniu, uzyskanie efektów terapeutycznych będzie niemożliwe. Zazwyczaj już sama świadomość skazanego sprawcy, że może zostać poddany testom sprawia, że jest bardziej szczery w relacjonowaniu np. zachowań ryzykownych podczas trwania środków probacyjnych (pomagają też ocenić stopień zagrożenia recydywą¹⁷). Dzięki badaniom uzyskuje się więcej informacji odnośnie zachowań ryzykownych niż podczas zwykłego raportowania skazanego (np. liczba

¹⁵ „Research Overview...”, *op. cit.* s. 10.

¹⁶ „Standards and guidelines for the evaluation, assessment, treatment and supervision of juveniles who have committed sexual offenses”, Colorado Sex Offender Management Board 2002, dostępne: 6.06.2010.

¹⁷ R.E. Cole, *Using Post Conviction Sex Offender Polygraph Testing (PSCOT) as a Tool to further Assess Sex Offender Risk Factors*, „The Polygraph Periodicals” 2006, 16. X.

popelnionych przestępstw, do których sprawca się przyzna może wzrosnąć kilkukrotnie), a on sam poddaje się większej samokontroli, zwiększając bezpieczeństwo społeczne¹⁸.

Należy jednak pamiętać, że badanie poligraficzne, aby mogło być w pełni wykorzystane musi być prowadzone w ramach terapii, a terapeuta musi być informowany na bieżąco o wynikach badań. W najbardziej wyidealizowanej sytuacji powinien on mieć możliwość obejrzenia badania np. używając lustra fenickiego bądź korzystając z nagrań video¹⁹. Istotne okazuje się też ustalenie, czy sprawca przestępstw seksualnych sam nie był ich ofiarą co daje możliwość obserwacji zjawiska, zamiany ról, kiedy to ofiara staje się oprawcą. Wiedza ta może się przyczynić do zmian w profilaktyce wiktymizacji przestępstwami seksualnymi oraz uzasadnić zmianę w pracy terapeutycznej z ofiarami przestępstw seksualnych. Wszystkie informacje dotyczące sprawcy są niezbędne do prawidłowej i skutecznej terapii.

W Polsce, jak wspomniano, nie są prowadzone tego rodzaju badania. Doświadczenie zarówno Stanów Zjednoczonych, gdzie poligraf jest bardzo rozpowszechniony, jak i Wielkiej Brytanii, mimo że tam nie jest on dopuszczony jako dowód w procesie karnym, pokazuje, że badania poligraficzne skazanych sprawców przestępstw seksualnych są niezwykle użyteczne.

Przed rozpoczęciem w Polsce badań poligraficznych skazanych sprawców przestępstw seksualnych konieczne wydaje się ustalenie podstawowych zasad ich realizacji. Określone muszą być zarówno kwalifikacje eksperta poligrafiera, jak i opisane procedury badań. Do tej pory nie ustalono ani jednych, ani i drugich.

Abstract

Proposal for a new use of polygraphs examinations

The United Kingdom and the United States successfully use polygraph examinations for assessment of progress of therapy and the risk of relapse among perpetrators of sex crimes, while in Poland the area is practically unknown. The work presents the four main directions of such studies, namely: examination of the past sexual behaviours, studies monitoring the presence of risky behaviours, examinations sustaining means of probation, and studies of specific questions. The article presents the benefits of such examinations and the factors necessary for such examinations to be therapeutically useful.

¹⁸ *The Use of the Polygraph...*, *op. cit.*, s. 149.

¹⁹ L. Hagler, *Polygraph as a measure of progress in the assessment, treatment, and surveillance of sex offenders*, „Sexual Addiction & Compulsivity” 1995, Vol. 2, No. 2.

Źródła

Akty prawne

1. Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego z dnia 24 maja 2002 r. (Dz. U. z 2002 r., nr 74, poz. 676).
2. Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym z dnia 23 czerwca 2006 r. (Dz. U. z 2006, nr 104, poz. 708).
3. Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku (Dz. U. z 2011, nr 287, poz. 1687).
4. Ustawa o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego z dnia 9 czerwca 2006 r.

Literatura

1. Abrams S., Abrams J.B., *Polygraph Testing of the Pedophile*, Ryan Gwinner Press, Portland, OR 1993.
2. Cole R.E., *Using Post Conviction Sex Offender Polygraph Testing (PSCOT) as a Tool to further Assess Sex Offender Risk Factors*, „The Polygraph Periodicals” 2006, 16. X.
3. Hagler L., *Polygraph as a measure of progress in the assessment, treatment, and surveillance of sex offenders*, „Sexual Addiction & Compulsivity” 1995, Vol. 2, No. 2.
4. Konieczny J., *Badania poligraficzne – podręcznik dla zawodowców*, s. 31, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
5. „Research Overview: Post Conviction Sex Offender Polygraph Testing”, New Mexico Sex Offender Management Board, 2004.
6. „Standards and guidelines for the evaluation, assessment, treatment and supervision of juveniles who have committed sexual offenses”, Colorado Sex Offender Management Board 2002.
7. *The Use of the Polygraph in Assessing, Treating and Supervising Sex Offenders: A Practitioner's Guide*, red. D.T. Wilcox, Wiley–Blackwell Publishing, Chichester 2009.
8. Widacki J., *Sytuacja prawna badań poligraficznych po ostatniej nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 243.